

Наталія Матвєєва,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Natalia Matveeva,

Candidate of Pedagogical Science, Assistant Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 37.011.31:371.14

**РЕАЛІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ****REALIZATION OF THE INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS**

У статті розкривається суть інклюзивної освіти, її мета, основні завдання та складові. Автор виокремлює низку проблем, які виникають у процесі навчання та виховання дітей з особливими потребами та шляхи реалізації у сучасній школі.

Ключові слова: особливі потреби, діти-інваліди, адаптація, освіта, гуманні відносини, доступність, партнерство.

The article reveals the essence of inclusive education, the goal, objectives and main components. The author identifies a number of problems that arise during the training and education of children with disabilities, identifies ways to realization in modern school.

Key words: special needs, children with disabilities, adaptation, education, human relations, availability, partnership.

В статті розкривається суть інклюзивного образования, его цель, основные задачи и составляющие. Автор выделяет ряд проблем, которые возникают в процессе обучения и воспитания детей с особыми потребностями и пути реализации в современной школе.

Ключевые слова: особые потребности, дети-инвалиды, адаптация, образование, гуманные отношения, доступность, партнерство.

*«Усі діти мають право на освіту, і,
як наслідок цього, право на розвиток...»
Конвенція ООН «Про права дитини»*

Постановка проблеми. Останніми десятиліттями у більшості європейських країн відбуваються докорінні зміни у законодавстві, зумовлені потребою забезпечення якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами. Зрозуміло, що з розвитком демократичного суспільства, яке гарантує право кожної особистості на активну участь у громадському житті, приходять нове розуміння понять «інвалідність», «вади розвитку», «інтеграція» тощо. Такий підхід пояснюється тим, що явище «недостатності» або «інвалідності» передбачає втрату або дефіцит фізичної та розумової спроможності, хоча спроможність вчитися безпосередньо залежить не від стану окремих органів чи їх фізіологічної функціональності, а, радше, від психологічної функціональності. Такі люди потребують особливої уваги оточуючих, позаяк реалізація будь-яких їх бажань та прагнень на пряму залежать від допомоги оточуючих (пересування, придбання навчального приладдя, виконання певних дій тощо). Особливо складним у даному напрямку є отримання особливими людьми якісних освітніх послуг.

Мета статті – розкрити суть інклюзивної освіти, основні шляхи її реалізації в умовах сучасної школи в Україні.

Виклад основного матеріалу та аналіз отриманих наукових результатів. Аналіз досвіду навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку у країнах Європи свідчить, що у переважній більшості з них таке навчання є інклюзивне. Однак, варто зазначити, що діти з особливими освітніми потребами мають змогу здобувати освіту і в спеціальних навчальних закладах, і в закладах масового типу. Так, у європейських країнах спеціальні заклади функціонують і надають допомогу дітям з обмеженими можливостями здоров'я, однак, вони не є сегрегативними осередками. «Кордони» між спеціальною та загальною освітою прозорі, оскільки країни з демократичним устроєм пропагують вшанування та дотримання загальнолюдських цінностей, які своєю чергою базуються на ідеях рівноправності, толерантності та інклюзії.

Що ж стосується нашої держави, то разом з вибором Україною незалежного та демократичного напрямку розвитку, визнанням у 1991 році Конвенції ООН «Про права дитини», дедалі більше посилюється увага до якості й доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами». Як засвідчує практика, основний акцент спрямовано від внутрішніх проблем особистості до системи освіти, яка надає підтримку дитині у навчанні, визнає її сильні якості та задовольняє всі її запити. В основі інклюзії лежить право людини на освіту, проголошене у Всесвітній декларації прав людини у 1948 році, де зазначається: «Кожен має право на освіту... Освіта має бути спрямована на розвиток людської особистості та посилення поваги до прав людини та основних свобод...» Однаково важливими є

положення «Конвенції про права дитини» (ООН, 1989), такі як право дитини не зазнавати дискримінації (ст. 2, 23). Зокрема, у статті 23 йдеться, що дитина з особливими освітніми потребами повинна мати:

- доступ до освіти, виховання, професійної підготовки;
- медичного обслуговування, реабілітаційних послуг
- максимально можливої соціальної інтеграції та індивідуального розвитку, включаючи культурний та духовний розвиток тощо.

Загалом, створення та реалізація інклюзивної моделі освіти слугуватиме:

- наданню загального характеру доступу до освіти усім дітям, молоді та дорослим; забезпеченню рівності (шляхом забезпечення доступу до базової освіти дівчаткам та жінкам, а також іншим недостатньо охопленим групам населення);
- приділенню особливої уваги не лише охопленню освітою, а отриманню знань та результатам навчання;
- збільшенню засобів та розширенню сфери базової освіти, частково шляхом забезпечення доступності загальної початкової освіти, а також шляхом мобілізації зусиль сімей, громад; вияву піклування про дітей, реалізації програм поширення грамотності, неформальної освіти, залучення до цієї діяльності бібліотек, засобів масової інформації та інших «систем поширення знань»;
- покращенню умов для освіти шляхом забезпечення учнів харчуванням, медичною допомогою та надання загальної матеріальної й духовної підтримки, якої потребують особливі діти;
- зміцненню партнерських зв'язків між усіма закладами освіти, державними установами, приватним сектором, релігійними групами, місцевими громадами та, передовсім, між сім'ями та учителями [3].

Інклюзивна освіта – гарант побудови гуманного суспільства, яке поважає й цінує кожного свого громадянина.

Заслугує на увагу розмежування різних обґрунтувань суті інклюзивної освіти. Так, існує обґрунтування освітнього характеру: вимоги до інклюзивних шкіл стосовно спільного навчання усіх дітей передбачають, що вони мають реалізовувати такі методи навчання, які дозволяють індивідуальний підхід до кожного школяра і, таким чином, приносять користь усім дітям.

Натомість обґрунтування соціального характеру наголошує, що інклюзивні школи уможливають зміни у відношенні до осіб з особливими потребами шляхом спільного навчання усіх дітей, створюючи таким чином основу для справедливого та недискримінаційного суспільства, яке заохочує людей жити разом у злагоді.

З іншої точки зору варто виокремити й економічне обґрунтування: ймовірно, дешевше створювати й утримувати школи, в яких навчаються усі діти разом, аніж створювати складну систему різних типів шкіл, що спеціалізуються в галузі освіти конкретних груп дітей. Інклюзивні школи, які забезпечують ефективну освіту для всіх учнів, є економічно більш вигідним засобом забезпечення освіти для всіх.

Слід зазначити, що перехід до освіти більш інклюзивного характеру не відбувається раптово. Зміни, навіть поступові, мають ґрунтуватися на чітких взаємопов'язаних принципах, що визначають розвиток усієї системи. Для подолання перешкод, що постають на шляху інклюзивної освіти необхідно розв'язати низку завдань, як-от:

- 1) реформувати законодавство;
- 2) мобілізувати громадську думку;
- 3) здійснити аналіз ситуації та надати підтримку проектам на місцях;
- 4) підготувати необхідних фахівців для надання освітніх послуг (високопрофесійних учителів, психологів, вихователів, медичний персонал);
- 5) створити належну соціальну підтримку сімей, в яких ростуть діти з особливими потребами та ін.

Зрештою, для забезпечення розвитку інклюзивної освіти часто необхідно змінити систему управління освітою, зокрема, об'єднати управління спеціальною та загальною освітою, що своєю чергою сприятиме розвитку інклюзивної освіти [5, с. 98].

Важливо, процес змін потребує наявності фінансових, людських та інтелектуальних ресурсів. Приміром, варто було б визначити обсяг ресурсів, необхідних для змін у галузі законодавства чи стимулювання експериментальних підходів [1, с. 9; 2]. Необхідно також вивчати передовий досвід щодо реалізації інклюзивної моделі освіти в країнах Європи; налагоджувати партнерські зв'язки із ними тощо.

На нашу думку заслуговує на увагу вже той факт, що в Україні звертається увага на осіб, не схожих за своїм фізичним розвитком, здібностями та можливостями на інших людей; робляться перші спроби реалізації інклюзивної освіти; вносяться зміни у підготовку фахівців, мета яких – навчати і виховувати дітей з особливими освітніми потребами.

Про це наголошується в основних нормативних документах про освіту, які неодноразово апелюють такими термінами як-от: «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах» та ін.

Слід сказати, що зазначені терміни здебільшого відображають медичну модель, яка розглядає ваду здоров'я особистості (як її характеристику), що може бути спричинена хворобою, травмою чи станом здоров'я і, відповідно, потребує медичного чи іншого втручання з метою «корекції» відповідної проблеми особи. А тому реакцією суспільства в контексті медичної моделі є забезпечення лікування, реабілітації та соціальної допомоги – такої, як спеціалізована освіта.

Проте на часі – актуалізувати вагомість саме інклюзивної освіти як найбільш ефективної системи навчання і виховання дітей з відхиленнями у розвитку. **Інклюзія** (від Inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті. Це поєднання політики й освіти, що слугує залученню всіх дітей до участі у багатогранному житті суспільства, в якому вони проживають.

Проблема, яка стоїть перед інклюзивною школою, полягає в розробці особистісно-орієнтованих педагогічних методів, які б забезпечили успішне навчання всіх дітей, у тому числі й дітей з розумовими чи фізичними розладами.

Основний принцип створення інклюзивної школи полягає в тому, що всі діти мають навчатися разом за можливих умов, не дивлячись на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними. Інклюзивні школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби школярів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання, а також забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, запровадження організаційних заходів, розробки стратегії викладання, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами. А тому до основних завдань щодо реалізації інклюзивної моделі освіти в сучасних умовах розвитку відносимо:

1) організація навчально-виховного процесу, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей;
2) розробка системи надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами;

3) створення атмосфери комфорту, доброзичливості й уваги у шкільному середовищі та поза його межами.

Натомість, якість навчально-виховного процесу значною мірою визначається тим, наскільки враховуються та реалізуються потенційні можливості навчання й розвитку кожної дитини, її індивідуальні особливості [4, с. 20]. Зрозуміло, якими б не були фізичні чи психічні обмеження, у школяра завжди є резерви для розвитку, використання яких може суттєво поліпшити якість його життя.

Саме тому вважаємо, що більшість дітей з особливостями психофізичного розвитку може навчатися у загальноосвітніх школах за умови реалізації моделі інклюзивної освіти.

Пріоритетними напрямками є сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини з тим, щоб вона відчувала себе неповторним, повноцінним учасником суспільного життя. А тому інклюзивна модель освіти охоплює:

- систему освітніх послуг (адаптацію навчальної програми та плану, фізичного середовища, методів і форм навчання, використання існуючих в громаді ресурсів, залучення батьків);
- співпрацю з фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до потреб дітей;
- створення комфортного освітнього середовища.

Важливо, складовими інклюзивної освіти вважаємо командний підхід; задоволення індивідуальних потреб і запитів дітей; створення дружніх відносин у дитячому колективі та тісну співпрацю з батьками учнів з особливими освітніми потребами.

Отже, **інклюзивна освіта** – система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Як ми вже зазначали, одним із головних завдань інклюзії є задоволення широкого спектру освітніх потреб осіб з вадами у фізичному розвитку в шкільному середовищі та поза його межами. У класах (школах), де навчаються учні з різними рівнями розвитку та здібностей, педагоги мають співпрацювати разом щодо використання найбільш ефективних методів навчання і виховання. Якщо у школі створено доброзичливу, невимушену атмосферу; визнають унікальність кожного (педагога і учнів) та підтримують його, це суттєво підвищує ефективність навчання.

Сучасний навчально-виховний заклад покликаний стати рідною домівкою не лише для учнів з особливими потребами, а й для їхніх родин. Постійна соціальна взаємодія за різноманітних умов чи обставин слугуватиме зближенню учнів, формуватиме їх емпатію та прихильність один до одного, усвідомлення індивідуальності й унікальності, своєї значимості серед інших людей, відчуття захищеності. І лише тоді таку школу ми зможемо називати новою, інклюзивною, гуманною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, виходячи із концепції соціальної рівності та справедливості ми сьогодні актуалізуємо потребу оновлення сучасної школи, перебудову освітнього закладу на рівноправний для всіх без винятку, колиску творчості, «затишну домівку», у якій панують любов і повага до всіх учнів, що своєю чергою дозволяє особливим дітям досягати рівних з однолітками навчальних результатів. Це є певним викликом усій спільноті, який потребує розв'язання низки завдань на різних рівнях.

Зокрема індивідуальний підхід, що базується на правах особистості, повинен забезпечувати її всебічний розвиток, слугувати отриманню кожною дитиною не лише певного спектру освітніх послуг, а й задоволенню потреб і запитів, внутрішнього комфорту від спілкування та отримання нових знань. Суспільство повинно зрозуміти сьогодні, що кожна особистість (і навіть з фізичними вадами) – найбільша цінність на землі; вона є унікальна й неповторна, самобутня й геніальна. Задля цього ми повинні не тільки перебудувати навчально-виховний процес у школі, а й передовсім змінити все, що він включає й у першу чергу самих себе. Будучи висококваліфікованими фахівцями, добрими, щирими, відкритими й глибоко гуманними наставниками, ми дозволимо дітям з фізичними вадами відчути насолоду від перебування у школі; наповнимо їхні серця й душі подякою за кожен прожитий день, дозволимо реалізувати власні бажання та прагнення, створимо необхідні умови для розвитку кожної особистості.

1. Ворон М.В., Найда Ю.М. Інклюзивна освіта: українські реалії / М.В.Ворон // Підручник для директора. – К.: Пляда. – 2006, червень. – С. 11-19.
2. Кавун Ю. Інклюзивна освіта / Ю. Кавун // Завуч. – 2008. – № 19–20. – С. 43-57.
3. Колупаєва А. А. Вступ до інклюзивної освіти / А. А. Колупаєва, С. М. Єфімова; МОН України, НАПН України, Ін-т спец. педагогіки. – К., 2010. – 17 с.
4. Основи інклюзивної освіти: прог. курсу / МОНмолодьспорту України, НАПН України, Ін-т спец. педагогіки; [уклад. А. А. Колупаєва]. – К. : [А.С.К.], 2011. – 31 с.
5. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти/ Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально- методичний посібник / Кол. авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І. – К., 2007. – 128 с.